

O MIZOGINIM PRIČAMA

MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI
Zagreb

Članak se osvrće na duboke korijene protuženskih shvaćanja, te na njihove regionalne razlike, primjerice u stočarskim dinarskim krajevima gdje žene nisu smjele niti sjesti za stol s muškarcima. Kratko se prikazuju protuženske tradicije u književnosti od srednjega vijeka do baroka (uključivši i hrvatske starije tekstove). To je sve zatim našlo odjeka u usmenim pričama, gdje je dijelom bilo potaknuto i životnim situacijama.

Članak raspravlja i o tzv. ženskoj estetici, o pričama koje su žene same izabirale i kako su ih uobličavale. Prikazuju se priče koje, doduše, nisu protuženske, ali se opredjeljuju za pasivnu i neravnopravnu ulogu žena: legende i bajke o nepravедno progonjenim ženama, o strpljivim patnicama, pa čak i o ženama umno nadmoćnima muškarcu, ali uvijek u okviru dodijeljene im uloge. No, te priče ne treba primati kao uvijek jednake stereotipe jer su pripovjedačice istim sadržajima davale vlastiti vrlo raznolik smisao.

Zatim se prikazuju tipovi priča iz međunarodnoga, kao i hrvatskoga repertoara o zlim ženama: o nevjernicama, tvrdoglavim ili svadljivim ženama, pohotnicama, ženama gorima od vraga, o ženi muževoj neprijateljici nasuprot vjernome psu itd. Analiziraju se njihovi iskazi, oblici, te okolnost tko su bili pripovjedači(ce) i kako je to utjecalo na davanje značenja priči. Tako su same žene u već spomenutim stočarskim krajevima rado pričale o zlim ženama, i to zlim samo zato jer su u nečemu proturječile mužu; ili su bile ukroćene na krajnje surov način. Čak i vesele priče o ženi koja je duhovito nadmudrila vraga svršavaju više puta kažnjavanjem za njezinu ne baš jasnu zloću.

Karakterističan je primjer priče kad kralj imenuje muža svojim ministrom i daje mu ujedno uputu neka svojoj jezičavoj ženi ubuduće "omekša feđa".

1.

U arapskoj pripovijesti iz 14. stoljeća jedna beskrajno lijepa žena, ali tašta, zla, lukava, licemjerna, pokvarena, nevjerna, podla i poročna zavede i redom izruči smrti ili čak sama zakolje, zaguši, otruje nebrojene ljubavnike i muževe, kao i vlastita oca, uz mnoštvo usputnih žrtava - o čemu je slijepac ispriповjedio kralju duboko rastuženom zbog smrti svoje petnaestogodišnje kćeri, da bi ga utješio i poučio o ženskoj opaćini, pa će se kralj "čak veseliti što mu je kći umrla" (Weisweiler 1965:br. 5). Takvih pogubno otrovnih priča o ženama na zapadnome, europskom prostoru nema, no ipak je dovoljno onih koje opravdavaju naslov ovoga članka. Korijeni su duboki, u samim su počecima judeo-kršćanske kulture. Znamo kako je žena (Eva) navela muža (Adama) da pojede zabranjeni plod "sa stabla spoznaje dobra i zla" (Biblija: Knjiga Postanka 2), te kako je Bog potom odredio Evi da će u mukama radati, "žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodarit nad tobom" (Isto, 3). Apostol Pavao upućuje ženu "da treba da ima znak podložnosti na glavi" (Biblija: Prva poslanica Korinćanima 11); "žene neka se pokoravaju svojim muževima kao Gospodinu, jer je muž glava žene kao što je Krist glava Crkve" (Biblija: Poslanica Efežanima 5).

U protekla se dva tisućljeća dosta toga mijenjalo u shvaćanju o ženama, ali nije iščezla predodžba o ženskoj zavodničkoj pogubnosti ili pak općoj zloći, te o njezinoj naravnoj podložnosti mužu, što se sve očitovalo i u pisanim i usmenim pričama.

Položaj žene, iskazan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, u više je svojih tekstova razmatrala slavljénica ovoga zbornika (Rihtman-Auguštin 1982; 1984:169—172 passim; 1988:193—204). Zabrinula se i nad nekim današnjim pojavama, pa u časopisu posvećenom tragično preminuloj mladoj znanstvenici i feministici Lydii Sklevicky Dunja pita: "Često pomišljam: što bi i kako bi reagirala na suvremenu recesiju feminizma i pritiske na slobodoumno razmišljanje o povijesti žene, na sve glasniji ultrakonzervativni diskurs o njezinoj ulozi u današnjoj Hrvatskoj?" (Rihtman-Auguštin 1995:22). Priredila je i knjigu Lydiinih članaka posvećenih velikim dijelom problemima žene (Sklevicky 1996).

Priče o ženama koje ćemo u ovome članku razmotriti imaju svoje duboke korijene spomenute na početku, njihovi su tipovi najvećim dijelom općeeuropski. No, specifične su u pojedinostima od kraja do kraja,

obilježene kulturom svake sredine. U nekim hrvatskim područjima, točnije u pasivnim dinarskim krajevima stočarske kulture, vidljivo se iskazivalo slabo poštovanje žena.

"Ima li spomenuti svoju ženu, kako da mu je spomenuti nešto neskladna, pridodat će, navlastito u zagorskim krajevima i reći: 'Da prostite, moja žena' (...) Mal ne posvud težačka će žena ustati, kad muškarac prolazi izpred nje, ili će se, ma i pod najvećim bremenom, zaustaviti, gdje im je put prekriti, da on prodje (...) U mnogim mjestima neće sjesti ni za stol gdje blaguje gost s domaćinom (...)" (Dalmacija 1892:175–176).

U Crnoj Gori, s mnogo naglašenijom patrijarhalnom, plemenskom kulturom, opažanja su djelomice slična: i ondje će muž reći "s oprostjenjem moja žena"; žena će se, noseći teret, skloniti u stranu, dok ne prođe muškarac u susretu na putu.

"Žene ustaju sa sedišta kad ljudi uđu; stoje ako nema dovoljno mesta" (Gezeman 1968:134–135).

I gle, hrvatska ministrica prosvjete i športa Ljilja Vokić, rodom iz Hercegovine, s fakultetskom naobrazbom, izjavljuje polovicom devedesetih godina ovoga stoljeća u ženskom listu *Glorija*:

"Kod nas je običaj da žene ustanu kad muškarac uđe u prostoriju. Ja i dan-danas to posve nesvjesno učinim. Ne mogu se boriti protiv svoje prirode."

Eventualne suvremene implikacije takvih relikata u psihi današnjih važnih osoba nisu, naravno, tema ovoga članka. No, takva će poimanja pridonijeti boljem razumijevanju uobličjenja i tvrdokornoga održavanja nekih priča o ženama.

2.

Povijesnu dimenziju mizoginij, protuženskih tradicija u srednjovjekovnim egzemplima, facecijama, fabljioima, švankovima i drugim šalama, kao i u propovijedima, izrekama itd., što bi i onda kad je služilo uveseljavanju učvršćivalo predrasude i pridonosilo diskriminaciji žena (Lipp 1988:261), svestrano je u mnogim djelima istražila Elfriede Moser-Rath. Gotovo da nema priče o ženama iz novijega usmenoga fundusa kakvu nećemo već naći među pisanim popularnim tekstovima proteklih razdoblja. Usporedni tome i zapravo podlogom takvim pričama bijahu stalni iskazi preziranja žene. Topos o ženskom životinjskom podrijetlu i podjednakim njihovim svojstvima seže od antike do novoga doba (Moser-Rath 1984:101–103; 1985:121–122; Zečević 1982:95, primjer iz *Danice zagrebečke*). Na crkvenoj sinodi Mâconu god. 585. vodio se disput o pitanju jesu li žene

uopće ljudi (Moser-Rath 1978:44; 1985:122). Žene su Sotonine baklje, slatki otrov, zarazna kuga, vražja stupica, vrata zla, put u pakao; predodređene su da budu čarobnice, vražje konkubine i vještice; podložne su porocima kao što je škrtost, pohota, zavist, razbludnost, prkos, brbljavost, svadljivost, lukavost (Moser-Rath 1978:50; 1984:104–105). Objavljivahu se protuženske anegdote temeljene na realnoj ili izmišljenoj antičkoj tradiciji iz usta Aristotela, Demokrita, Pitagore, Cicerona, Diogena, Sokrata, Katona (Moser-Rath 1984:103–104), te šaljive abecede o zlim ženama (Ista 1978:52; 1984:106). Zbog ženskoga se zavodništva u srednjem vijeku preporučivalo muškarcima da se klone i samoga pogleda na ženu (Moser-Rath 1978:49; 1984:104; 1991:137). Razumije se da takva shvaćanja nisu proistekla izravno iz dnevnoga života, gdje je uvijek bilo i dobrih žena i muževa i skladnih brakova, ali su ti klišeji iskazivali i učvršćivali dominantna muška gledišta, hvaleći žene samo onda kad su se vladale prema dodijeljenoj ulozi.

Gospodarski i pravni položaj žena u pojedinim razdobljima srednjega vijeka i ranoga novovjekovlja nije bio uvijek onakav "ropski" kao što obično zamišljamo: mogle su, primjerice, biti i majstorice ili nakon muževe smrti voditi radionicu; zapošljavale su se kao radnice; seljački ženski poslovi bili su jednako važni kao i muški; u plemićkim i višim građanskim slojevima stjecale su katkada vrlo visoku naobrazbu. Napokon, u obiteljima su višeput imale stanovitu internu moć, premda javno nepriznatu (Wunder 1987; Moser-Rath 1978:56; 1984:110–111; 1985:116–117). No, unatoč tome muževu je gospodstvo bilo nepovrjedivo, pa i njegovo pravo na batine i druge surove kazne, što je našlo "smiješan" izraz i u pričama (Moser-Rath 1984:112–114, osobito slika na str. 113., te 1991, slika na str. 134). Neki životne situacije, kao što je bila velika smrtnost žena, poglavito u porodu, dovodile su do ponovnih ženidbi i čestih dobnoprimitivnih brakova, što je odjeknulo u šalama o nevjernim mladim ženama ili pak bajkama o zloj maćehi (Moser-Rath 1981:1096–1097; Wunder 1987:128).

U humanizmu i renesansi te zatim u baroku javljaju se i glasovi protiv mizoginije, katkada u protestantskoj i katoličkoj, te zatim u galantnoj književnosti viših slojeva; tako Agrippa von Nettesheim u početku 16. stoljeća hvali ženu kao "krunu stvaranja". No, bilo je to rijetko i bez utjecaja na kulturu pučkih slojeva (Moser-Rath 1978:51–52; 1984:105–106). Utoliko je značajnije slabo poznato djelo hrvatskoga pjesnika Jakova Armolušića *Slava ženska*, izišlo god. 1643. kao odgovor na protužensku satiru Bračanina Ivana Ivaniševića *Od privare i zle naravi ženske*. Taj ciklus pjesama objavila je u naše dane Dunja Fališevac s pogovorom o ženomrzačkim književnim tradicijama europskima i

hrvatskima, a i o uzornim ženskim likovima u hrvatskoj književnosti (Armolušić 1993).

3.

Pokušali smo kratko ocrtati u kakvu su položaju bile i kakvi su stereotipi određivali u životu viđenje žene, poteklo iz muškoga rakursa. Publikacije iz proteklih razdoblja dolazile su od muškaraca, no čitale su ih ili više slušale i žene, a poslije su mnoge priče odatle pretočile u usmene oblike.

Omiljelost sadržaja što su ih žene birale i načini kako su ih poslije uobličile svjedoče o tzv. ženskoj estetici. Pitanja o tome kako pripovjedačice bajki izriču vlastite ženske poglede i razrađuju pripovjedačke postupke, te unose u priče nove teme, svojom subjektivnošću i stilom pridonose nastanku inačica, ugrađuju ženska iskustva, intencije, dodaju vlastita obogaćenja; zatim o tome pričaju li žene različito od muškaraca, daju li svoje tematske naglaske, stvaraju li svoj repertoar i svoje jezične kvalitete, te jesu li oblici usmenoga pričanja, dosad podcjenjivani kao "ženski trač", zapravo načini otkrivanja i viđenja svoga identiteta, zaokupljaju u novije doba u znatnijoj mjeri feminističku literaturu (Würzbach 1985:208–210). Slična su pitanja inače poznata folkloristici kao istraživanje o pripovjedačevoj osobnosti i vlastitim inovacijama, no ovdje je projektor usmjeren na posebnost ženskih priča.¹

Razmotrit ćemo priče o ženama u starijim publikacijama, odakle su mnoge prešle u usmeni optjecaj. Legendarne pripovijetke od srednjovjekovlja pa do novijega doba u pisanoj književnosti, potom u jeftinome popularnom tisku i napokon u usmenoj tradiciji o pobožnoj, vjernoj, krotkoj, nevino oklevetanoj i na koncu poslije svih patnji nagrađenoj djevojci ili ženi za svoju krijepost i strpljivost, ne pripadaju, dakako, krugu mizoginih priča. No, na svoj su im način ipak komplementarne. Njih obično progone i kleveću zla maćeha, svekrva, odbijeni muški nasrtljivac; muž iz daljine povjeruje lažima i daje ženu okrutno kazniti, čak usmrtiti, ali na kraju je ipak nađe živu, spašenu najčešće čudom Majke Božje, te spozna svoju zabludu i oboje nastave živjeti sretno. Ili pak muž namjerno iskušava ženinu beskraju strpljivost u patnji i poniženju. Te su se patnice zvale Genoveva, Florence, Crscentia, Hildegardis, Griseldis, Manequine, Offa itd. (Frenzel 1980:239–254;

¹ Žensko svakodnevno pričanje u jednome španjolskom selu istraživala je S. Harding (1983.). Ne spominjući ostalu bogatu literaturu, upućujemo na dvije sintetske rasprave o ženama u etnologiji (Lipp 1988; Blohm / Gieske 1994). Napokon, moj članak o ženama u slavonskim pjesmama (1984:233–253) govori ne samo o slici žene u tim pjesmama nego podjednako o kvalitetama kojima su žene obilježile te pjesme kao njihove autorice i izvođačice.

Moser-Rath 1964:69, 74; 1985:113–115). Iste su legende dobro znane i u hrvatskoj književnosti (Galinec 1936; Matić 1968; Petrović 1977:124–128, 137–141; Štefanić 1969:br. 36, 37).

Izvan kruga legendi jesu bajke o djevojci, najčešće pastorci marljivoj, lijepoj, poslušnoj, ali progonjenoj i zanemarenoj ili začaranoj, koju poslije svih nevolja čudesno izbavi prekrasan kraljević, među kojima su, uz mnoge druge, najpoznatije one tipa *Pepeljuge* i *Snjeguljice*. U objema ovim široko rasprostranjenim skupinama pripovijedaka vidi suvremena feministička kritika učvršćivanje poželjnih vrijednosti i normi ženskoga ponašanja, ideal pasivnosti i bespomoćna trpljenja sudbine (v. Köhler-Zülch / Shojaei Kawan 1991:29–30; Moser-Rath 1985:110–113; Stone 1985; Zipes 1985). U takvu opće shvaćenome modelu ima istine, no usmene se pripovijetke, kako znamo, stalno mijenjaju i poprimaju svoja značenja ovisna o kazivaču i krugu slušatelja. Pripovijetke o strpljivoj pasivnoj ženi patnici pričale su, koliko znamo, samo žene. Unosile su u njih, kako je prije rečeno, svoje ženske poglede, subjektivnost i stil, svoju identifikaciju s junakinjom. Bilo je tu u podtekstu gorčine i tihe optužbe zbog nepravde, kao i realnoga iskustva iz obiteljskih prilika prenijetoga na bajkovitu razinu. Pasivna trpnja u tim pričama s nagradom za sve prepaćeno značila je ne samo utjehu nego i pravedan trijumf. Ipak je u jezgri bio sadržan model strpljive žene mučenice kao suprotnost i pouka obično "zlim" ženama.

Pripovijetke o mudroj djevojci, kojom se kralj oženio zbog njezine nadmoćne pameti, prikazuju ženu kao umnu i aktivnu osobu, poželjnu za bračnoga druga, ali s ograničenjem: svoju mudrost ne smije javno pokazati niti javno izigrati neku kraljevu odluku. Kad je ipak tako postupila, morala je napustiti kralja, ali je i opet svojim umom spasila bračnu zajednicu. Pozitivna svojstva žene u ovoj i nekim drugim pripovijetkama nisu posve rijetka - kad se podudaraju s predodređenom ženskom ulogom (Moser-Rath 1985:118–119, 128–129; Köhler-Zülch / Shojaei Kawan 1991:154–159).

Ženska je uloga, kako su poučavali egzempli i pričice, da bude mužu poslušna neovisno o tome tko je u pravu. Priče su joj savjetovale neka stavi gutljaj vode u usta, da bi izbjegla moguću svađu ili batine (Moser Rath 1964:468; 1984:111, 313; 1981:1099–1100). *Danica zagrebečka* još i godine 1837. objavljuje molitvu namijenjenu svakoj ženi, neka ne bude "tverdokorna i svojvoljna", nego tiha, krotka, ponizna, pobožna itd., te da se "kakti tenka šibica, na kojugoder stranu moj muž bude hotel, bum previjati dala" (Zečević 1982:97–98; ovdje današnja grafija). U 17. stoljeću u djelu *Prvi oca našega Adama greh* preporučuje Juraj Habelić žensku pokornost i podložnost mužu, no ujedno grdi muževe što nemilosrdno tuku svoje žene i "štimaju da su robinju kupili, ali

kravu, ali bedeviju v hižu dopeljali" (Galinec 1936:1). Slika je to životne prakse, pa i zakonskih prava. Odatle su izvirale tobože vesele priče o okrutnim kaznama za ženu jer je potajno jela ili zbog njezine samovolje, lijenosti, neposluha, pa i bez povoda, nakon čega bi postala krotka i dobra (Moser-Rath 1978:51, 54; 1981:1098—1100; Uther 1985).

U zabavnim zbirkama od fablijoa pa nadalje mnogo je šaljivih priča o dosjetljivim ženama, koje na različite načine nadmudre glupoga muža, pa i bračnom nevjerom, s poentom o ženinoj umnoj nadmoći. Žena koja se noću kasno vraća lukavo uspije izmamiti muža iz kuće i zaključati pred njim vrata - kao u Držićevoj komediji *Mande* (Moser-Rath 1981:1101; 1964:br. 79). Žene se klade koja će najbolje od svoga muža načiniti budalu (Isto 1981). Lakovjernome mužu "dokaže" supruga, koja je rodila dijete za manje od devet mjeseci nakon svadbe, da je dijete njegovo (Moser-Rath 1984:br. 11, 12, 103). Lijena žena uvjeri muža da je tobože mnogo prela, pa bi joj to ubuduće škodilo (Moser-Rath 1985:121). U mnogobrojnim šalama iz srednjega vijeka i kasnijih stoljeća o ženinu brakolomstvu simpatija je bila na strani preljubničkoga para (Moser-Rath 1984:126—127). Te su priče zabavne, izazivale su veselost, no jasno je da bijahu shvaćene kao fikcija, a prevedene na ozbiljan jezik bile bi potvrdom urođenoga ženskog nećudoređa. Zapravo, glavni njihov lik u pozadini bio je glupi muž, koji ne umije strogo zapovijedati svojoj ženi, pa je zbog toga s pravom prevaren.

Ne samo posredno kao u prethodnim šalama nego je i izravno muž koji nije gospodar u kući, ili čak dopušta da bude prevaren, stoljećima bio smiješnim junakom priča: papučar ili rognja (D.-R. Moser 1972; Moser-Rath 1964:65—67 i br. 194; Frenzel 1980:313—329). Smiješan je stoga jer se ne ponaša u skladu s normom o muškoj dominaciji kao u pričama o ženi kažnjenoj za neposluh.

Dosad prikazane žene iz priča nisu bile zle: strpljive su patnice; pasivne ljepotice; vrlo su mudre; nakon kazne izliječene su od neposluha; ako domišljato obmanu muža ili su mu čak nevjerne, kriv je tome glupi muž. Ipak, u podtekstu je posvuda bila vizija podređene uloge žena i samo je u takvu okviru njihov lik mogao biti pozitivan.

Sadržaji gdje se žena u takvu sliku nije uklopila, oni o zlim ženama ne samo tematski nego i svojim komentarom često vide ženu kao iskonski opako čeljade, razrađujući pričom sve epitete s početka ovoga članka. Taj topos, tradiran tijekom stoljeća u vrlo različitim pisanim tekstovima, čak i onda kad se znalo da nije slika zbilje, imao je "funkciju prijenosnika vrijednosti i mišljenja" (Moser-Rath 1984:117; 1991:136—137). Mnogo je tipova priča, a nebrojene su njihove inačice od antike i srednjega vijeka pa do novijih usmenih zapisa o zlobnoj i vlastoljubivoj ženi, svadljivici koja želi uvijek biti u pravu, o brbljavoj i znatiželjnoj ženi, ili o pohotnici

(Moser-Rath 1985:123—128). Žena je toliko prkosna i svadljiva da je muž, kad se utopila, traži uzvodno, jer misli da ona i poslije smrti čini sve naopako. Posvadiвши se s mužem oko toga je li livada košena ili strižena, žena još i topceći se prstima pokazuje znak škara iz vode (Moser-Rath 1959; 1964:br. 32, 33, 78, 131; 1981:1077—1082; 1984:115—116). Priče o zloj ženi koja je, prkosceći mužu, upala u jamu, pa je čak vrag morao od nje pobjeći, slične su Machiavellijevoj noveli *Belfagor* (Moser-Rath / Wolf 1977; Moser-Rath 1984:br. 173). Žena nije sposobna čuvati tajnu, te svojom brbljavošću o nečemu što je muž tobože učinio (ubio, ukrao, izlegao jaje) stvori apsurdnu situaciju (Köhler 1985:153—156; Moser-Rath 1964:br. 118). Nevjerna žena sprema finu hranu za ljubavnika, a slučajni došljak "dočara" sve to suprugu, koji se neočekivano vratio kući (Moser-Rath 1964:466). Ili pak nevjerna žena želi oslijepiti muža, vjerujući da će se to zbiti ako ga bude fino hranila, ali na kraju sama nastrada (Ista 1964:br. 156). "Neutješna" udovica netom joj muž umre već se spetlja s drugim (Moser-Rath 1984:121 i br. 142, 143; 1985:127—128). Žena kao predodređena muževa neprijateljica drastično je utjelovljena u pričama gdje muž mora dovesti vladaru najboljega prijatelja i najgorega dušmanina, pa se pritom pokaže da mu je pas vjeran prijatelj, a žena zao neprijatelj. Ispričano je to već u egzemplu iz 10. stoljeća, te u brojnim kasnijim tekstovima zabavne literature, a zatim i usmeno, dok najraniji oblik sadrži već antički *Ezopov život* (Bošković-Stulli 1991:93—107). Stara opaka baba postigne ono što ni vrag nije mogao: ružnom spletkom zavadi muža i ženu (Moser-Rath 1964:br. 264). Iz srednjovjekovnih egzemplu, odnosno već iz romana o Barlaamu i Josafatu dolazi pričica o mladome redovniku koji je prvi put ugledao djevojke i čuo objašnjenje da su ono guske, pa poželi dobiti gusku, što je s vremenom postalo šaljivom pričicom, no u početku je to bila pouka o pogubnosti samoga pogleda na ženu kao na izvor zla (Moser-Rath 1964:br. 175; 1984:br. 9).

Europske priče o ženama, najčešće zlim ili poučenima o namijenjenoj im ulozi, koje smo zgusnuto prikazali, bile su prenošene i u hrvatske književne tekstove od glagoljskih nadalje. Lovrenčićev Petrica Kerempuh savjetuje jezičavoj ženi, kao u spomenutim pričama, neka uzme vode u usta kad joj se muž razbjesni i tako počeka dok se on ne smiri (Dukat 1919:26). Istu priču pozna i Mijat Stojanović (1879:br. 62). O opakoj babi smutljivici, goroj od vruga, koja stvori razdor između muža i žene, govori glagoljska *Knjiga disipula*, kao i *Hrana duhovna* Štefana Zagrebca u 18. stoljeću (Galinec 1940:67—72). Egzemple i šaljive priče o mladiću što je poželio "gusku" ili "vruga" prikazao je Tomo Maretić (1902:232—235; v. i Karadžić 1988:311). Maretić je naveo priču iz *Zrcala različiti događaji franjevca Mate Zoričića* iz god. 1780., gdje je

didaktika bila vrlo poticajna: "jezdljivo (je) gledati na ženu"; "nije dakle veće izgibi duši što je stati ondje gdje žene igraju, ali se razgovaraju i njih gledati ili razgledati" (Kekez 1989:br. 174; v. i br. 175). *Danica zagrebečka* Ignaca Kristijanovića donosi god. 1836. takvu šalu među *Šegavim pripovestima* (Bošković-Stulli 1978:114–115). U hrvatskim pučkim kalendarima iz prve polovice 19. stoljeća, *Danici zagrebečkoj* i drugdje, naći će se podosta ženomrzačkih šala primljenih iz prikazanih ili njima bliskih europskih izdanja. Evo nekoliko primjera (prema Zečević 1982:95–96, 101): mudrac se oženi malom ženom jer je ona manje zlo; žena rodi dijete nakon tri mjeseca braka, ali "izračuna" mužu da je ukupno prošlo devet mjeseci; žena poželi biti knjigom da bi se učeni muž njome više bavio, a muž uzvratiti da bi to trebao biti kalendar, jer se svake godine mijenja. (Podjednake šale: Moser-Rath 1984:br. 92, 11 te str. 120.)

4.

Među hrvatskim usmenim pričama podosta je onih pridošlih posredno iz pisanih izvora ili iz propovijedi, pa tako i o ženama, a kako je spomenuto, o pripovjedačicama i pripovjedačima ovisili su izbor i preobrazbe priča, iskazi vlastitih pogleda, iskustava, intencija, stilske i jezične osobine, poštujući, dakako, žanrovska pravila i očekivanja slušatelja. Za naše je razmatranje važno je li pripovijetku pričala žena ili muškarac.

Bajka i legendarne pripovijetke o dobroj djevojci koju progoni maćeha ili o snahi s opakom svekrvom, o Pepeljuzi, djevojci odsječenih ruku ili na drugi način nepravedno mučenoj ženi, uvijek sa sretnim svršetkom, gotovo su uvijek pričale žene, što je ili navedeno ili se može razabrati iz teksta. (Nekoliko takvih pripovijedaka odabranih među mnogima: Strohal 1886:br. 1, 2, 3, 73; 1901:106–108, 263–265; 1904:117–119; Valjavec 1858:221–232; Bučar 1918:br. 4, 5.) Strohalovu pripovijetku br. 1 (iz 1886.) kazivao je iznimno muškarac, no u toj dugoj bajci, punoj pustolovina, prinčeva oklevetana i prognana žena nije ništa u središtu zbivanja, nego je to bio njezin hrabri i lijepi sin. Bučarove su obje pripovijetke legendarne, jedna o djevojci odsječenih ruku (br. 5), a druga kazuje o opakome mužu, koji je nakanio prodati vragu svoju dobru i pobožnu ženu, no Majka Božja je izbavi (br. 4; izvor je u srednjovjekovnim mirakulima, v. Štefanić 1969:br. 36; Kekez 1989:br. 49). Objе te pripovijetke kazivale su žene, što je vrlo izrazito premda nema izravnoga podatka. Tako je u priču o prodanoj ženi utkan sav životni jad žene koju je muž "zmir tukel", a kad ugovori s vragom da će mu je prodati, on postane "ž nom čisto dober i prijazen kak još nigdar predi"; žena je pak "vesela, da se je nezín muž tako brzo premenil".

Hrvatske pripovijetke o djevojci s kojom se kralj oženio zbog njezine mudrosti, pričale su i žene i muškarci, uz divljenje djevojčinoj nadmoćnoj pameti, ali kao i drugdje, ograničivši dopuštenu žensku ulogu: kralj joj je naredio "da ne smiš izdat nikomu svoju mudrost nego meni" (Bošković-Stulli 1993:br. 53); ili: "što ja buden sudi(t), da ne smijete vi pusudiva(t)", pa makar nepravedno sudio (Bošković-Stulli 1988:br. 6); prekršivši zabranu da ne smije nadmudriti muža, premda je dobro postupila, ona bi morala otići, ali se pametno pomirila s kraljem, a zatim "kraljica ga nije više nadmudrivala" (Papratović 1940:br. 20).

U veselim pričama domišljata žena obmane glupoga muža: pošalje ga u šumu neka donese motovilo da bi namotala sve što je tobož naprela, ali ondje ga prepadne vika stare babe: "Motavilo muža ubilo..."; ili lijena žena ostavi muža vani pred zaključanim vratima (Bošković-Stulli 1986:br. 56, donekle br. 57). Simpatija je tu na ženinoj strani zbog muževe gluposti. No, on katkad namlati lijenu ženu (Papratović 1940:br. 40).

Veselo su skloni čak nevjernici i muški kazivači ako je muž glup: spazivši da je netko u postelji s njegovom ženom, on povjeruje da je vidio dvostruko, tobož stoga jer je jeo leću; ili kad otkrije da su u kući bile popove crne gaće, povjeruje da one pripadaju ženi (Bošković-Stulli 1986:br. 55; 1993:br. 84).

Omiljene su i jako rasprostranjene priče, bilo šaljive ili ozbiljne, o zloj ženi. Dolaze iz iskustava neskladnoga bračnog života, a funkcija im je i kroz smijeh poučna za žene. Žena i muž se prepiru oko neke nevažne stvari, primjerice kosi li se livada kosorom ili nožicama, a tvrdoglava žena još i kad se utapa, striže iz vode prstima pokazujući škare (Ivanišević 1905:206–207; Bošković-Stulli 1968:br. 20, 21; Papratović 1940:br. 33). Opaku ženu, koja čini sve obratno od onoga što joj muž kaže, navede izmučeni muž da padne u jamu; htijući je poslije ipak izbaviti, on izvuču umjesto žene vraga, koji je sav prestravljen od ženiine zloće; kad se poslije uvukao u kraljevu kćer, pobjegne glavom bez obzira jer povjeruje da po njega dolazi zla žena (Strohal 1904:161–163; Valjavec 1858:260–261; Zečević 1970:br. 13; Bošković-Stulli 1988:br. 10; 1993:br. 24; Papratović 1940:br. 25). To je, naravno, samo nekoliko primjera. Katkad već naslov takve priče kazuje da je baba "gorša od vraga" (Valjavec), ili se ona u tekstu naziva "vražjom ženom". Očekivalo bi se da te priče kazuju samo muškarci, no od osam primjera, gdje se to moglo provjeriti, čak pet ih potječe od žena.

U jednoj takvoj priči žena, majka petero djeca, bila je "zla ka đava". Na božićnom ručku pretrčao je miš gredom, no ona tvrdi, nasuprot mužu, da je ono mišakinja. "A on kašikon u glavu ženu. A ona nije tila ručat." Idućega Božića ponovi se za objedom lanjska prepirka, ona dobije opet žlicom u glavu i ostane bez ručka. Trećega Božića žena se jedva svlada da

ništa ne kaže i muž je zadovoljan. Pripovjedačica zaključuje: "Onda se jedna stara pokajala i umirila. Eto ti kako je bilo. Ko đava zla, ko đava bila." (Bošković-Stulli 1968:br. 21). U čemu je bila ta teška zloća, ne vidi se, kao ni to je li ono doista bio miš ili mišakinja. No, vidi se da je krivica žene bila u samome proturječenju, kao i to koliko je poslije duge gladne godine značio siti božićni ručak. Ova je priča iz blizine Sinja, dakle iz nekadašnjega pasivnog dinarskoga kraja stočarske kulture, gdje, primjerice, žena nije smjela sjesti za stol gdje blaguje gost s domaćinom, o čemu je bilo govora na početku. Time se osvjetljaju pojedinosti ove priče, kao i tamošnje žensko viđenje same sebe, premda je tip priče općepoznat.

O ženskoj brbljavosti, nemoći da očuvaju tajnu čini se da radije pričaju muškarci. Naslovi *Zakaj ni vridno ženi niš poverit* ili *Kako je jedan čovik poveril se svojoj ženi, pak je zlo prošal* odišu prezirom prema tom neumnom biću. Muž je iskušava moleći da nikome ne kaže da je iz njega tobože "danas izašla sraka"; ili ona izda da je njezin muž našao novac; ili je on iskušava, priznavši da je "jednega zaklal i skril", što "za jednu vuru znalo je celo selo", pa vjeruju da je zaklan čovjek a ne janjac, kako se poslije ustanovilo (Strohal 1886:br. 66, 67; Lang 1914:98–99).

Smiješne zgode o ženama, koje glumataju kao da ne mogu jesti, a onda jedu potajno (Bošković-Stulli 1975:br. 19), upućuju na žensko ponašanje u sredini gdje nije bilo obilja hrane, pogotovo za žene.

Okrutna je skupina priča koje u svome seljačkom ruhu podsjećaju na Shakespearcovu *Ukročenu goropadnicu*. Starac mora sam raditi u polju zlostavljan od svoje žene i kćeri. Tom lijenom i nevaljalom kćerkom oženi se momak i nauči je marljivosti i poslušnosti. Od četiriju razmotrenih inačica dvije su kazivale žene, a dvije muškarci. U priči kazivačice iz Slavonije naglasak je na obvezi da svatko mora raditi. Lijenu mladu snahu ne kroti muž kao drugdje, nego je svekrva nauči da počisti kuću, donese vode, podoji krave... No, kad joj majka dođe u goste, zet je upregne i ore na njoj do mraka; starca, naprotiv, lijepo pogosti (Papatović 1940:br. 38). Ova varijanta nije izrazito nesklona ženama, nego je više protivna lijenosti, viđenoj iz ženskoga rakursa. No, nije tako drugdje. Prema ženama je nesmiljena priča iz okolice Sinja od iste kazivačice kao ona o mišu i mišakinji. Zla kći i mati stavljaju starcu "veliko zvono na guzicu" da uvijek mogu čuti radi li on ili počiva, tuku ga. Mladić se oženi tom kćerkom i uzme je krotiti. Kad se ona požali majci: "Ajme meni, majko moja, ubi kosti, stuče sve u mišini!", pa mu stara prigovori, on "udri i staru, pa je sveže za jaslje, a metija slame..." Obje moraju jesti slamu. Starca, naprotiv, zet dočeka što ljepše može (Bošković-Stulli 1968:br. 18). Lakše je shvatiti da tako drastičnu sličnu inačicu kazuje muškarac iz Rasotice na Braču, pod vidljivim utjecajem susjednoga obalnog zaleđa (Bošković-Stulli 1975:br. 18; v. i str. 14–15). U istarskom tekstu, također od muškarca, muž

upokori nevaljalu ženu autoritarno, bez pogovora: bez razloga ubije kokoš, pijetla, kravu, a ona mora šutjeti - no bez tjelesnoga nasilja (Bošković-Stulli 1986:br. 58).

Mnogi sadržaji naših usmenih pripovijedaka poznati su, kako je prije spomenuto, već u europskoj srednjovjekovnoj i baroknoj književnosti, pa tako i o nevjernoj ženi koju razotkrije slučajni došljak, ili ona pokuša oslijepiti muža. Te šaljive priče osuđuju nevjernicu i razlikuju se od onih o domišljatoj ženi i glupome mužu. Pričali su ih više muškarci nego žene, ili su ih one preuzele od muškaraca, primjerice od oca.

Žena se gosti s popom, a slučajni došljak promatra to iz staje. Kad neočekivano dođe muž, skriva žena ljubavnika u škrinju. Putnik sad uđe u kuću noseći oderanu kravlju kožu, tobožnjega "štroliga", gataru, te pronađe skrivenu finu hranu, istjera iz škrinje "vruga" i bogato proda svoga "štroliga" (Bošković-Stulli 1986:br. 52). Svi su izigrani osim putnika s njegovim gatarom. U drugoj priči kad se muž iznenada vratio, žena skriva svoja tri "frajara" u peć. Muž, znajući za njih, potpali slamu u peći i sve ih poguši. Slijede peripetije s leševima (Strohal 1904:213–214). U trećoj priči vrug, kao sluga, otkriva mužu ženinu nevjeru pa i pokušaj žene i ljubavnika da ga otruju; muž ih oboje ubije, a vrug je zaradio tri duše (Bošković-Stulli 1983:br. 34).

Česte su pripovijetke gdje žena ljubuje s kumom, pa po uputi "ispovjednika" ili "vrača", a zapravo prurušenoga muža, hrani ga što finije može, a on će tobože od toga oslijepiti. Vjerujući da je on već slijep, zla ga žena pokuša gurnuti u vodu, no muž se izmakne, a ona se utopi. Te su priče katkada povezane s motivom o ubojstvu kuma i makabrično smiješnim zgodama s njegovom lešinom (Strohal 1886:br. 65; 1904:240–241; Zečević 1970:br. 10; Bošković-Stulli 1983:br. 35; 1986:br. 59). U jednoj varijanti, pričanoj od žene, nema ljubavnika, nego se žena ispovijeda šupljoj bukvi i kaže "imam čovika zločesta, pa ne znam, ča bi iz njega. Bi l' ga otrovala?" (Strohal 1904:240–241). Koliko god je težište u tom tekstu na kazni opake žene, ipak se naslućuje da se prethodno u njoj nakupilo mnogo gorčine.

U trećem tipu veselih priča o gadno kažnjenoj nevjernici, priči prikazanoj i na slici Pietera Brueghela, gdje kao i u ostalim sličnima nije smisao samo šaljiv, nego je i pouka svim ženama a i lakovjernim muževima, pošalje tobože bolesna žena svoga muža da joj donese kakav apsurdan nepostojeći lijek: muru-vodu, vrbove lješnjake i joškove orahe. Muž odista pođe tražiti taj lijek, ali ga Ciganin pouči o istini. S mužem skrivenim u svojoj vreći dođe Cigo u kuću preljubnice, gdje se ona časti sa svojim "šocom". Ljubavnici pjevaju kako su prevarili glupoga muža, a Cigo zapjeva ovako: "Jesi čula, ararino moja / kako pjeva nevjernica tvoja." Iskočivši iz vreće muž zajedno s Ciganinom žestoko izmlati ženu i njezina

ljubavnika, čak vrućim gvoždem (Bošković-Stulli 1983:br. 37; Zečević 1970:br. 11; djelomice Strohal 1904:221–222).

Duboki su mizogini korijeni u pričama različitih žanrova, legendarnih, šaljivih, novelističkih, koje sve redom prenose poruku o "babi goroj od vraga". Već smo prikazali one o ženi i vragu u jami. Neke šale govore o dosjetljivoj babi, koja čak i đavla prevari, pa djeluju kao da su joj sklone. Žena zada vragu zadaću da u situ donese vode, što on nikako ne uspije (Bošković-Stulli 1983:br. 31). Čovjek u času ljutnje preda vragu proso ili drugi usjev, pa se poslije mora kladiti s vragom za urod i bio bi izgubio bez pomoći svoje žene ili neke stare babe; vrag mora uhvatiti što je žena ispustila, a to je vjetar. Klade se tko će stići na ljepšem konju, pa baba dođe četveronoške s podignutom suknjom, krezubih usta, a vrag je zagledava sprijeda i straga: "dvi hube a nijednoga zuba, takovega kona oš nis vidiv". Ili se žena svuče do gola i rastrese kosu a muž je uzjaše, pa se vrag iščuđava takvu konju. Baba se namaže medom i uvalja u perje, a vrag ne može pogoditi koja je to ptica (Valjavec 1858:261; Bošković-Stulli 1993:br. 43; 1968:br. 25, 26; 1977:br. 79). Baba pomogne grofu pogoditi da je vrag posijao "tubak", duhan (Strohal 1886:br. 53). Baba zaklopoće sitom, tako da pijetli zakukuriču prije zore do kada je vrag morao uzorati neki vrh (Strohal 1904:215). Vrag mora napuniti babi lonac cckina, a ona probije dno, pa vrag nakrca i rupu ispod lonca (Strohal 1886:br. 52; Bošković-Stulli 1986:br. 48). Tuku se vrag i žena, vani ima vrag mali štapčić, a žena dugački, dok je unutra obratno, pa vrag svaki put strada (Bošković-Stulli 1975:br. 8). Vrag i baka siju zajednički različite usjeve, a vrag svaki put dobije nevaljali dio (Bošković-Stulli 1968:br. 24). Žena je neoprezno predala kćer vragu, ali ga nadmudri kad on mora skupiti vreću perja, vreću luga i to što ona ispusti (Bošković-Stulli 1993:br. 41).

Bilo bi u tim pričama sa simpatijom iskazano priznanje ženinoj domišljatoj pameti, kao što se naoko čini, kad se ne bi kroz većinu tekstova provlačila manje-više ista poenta: "I tako još i danas ljudi veliju za saku zločestu babu, da je starja tri dane od samega vraga." "Mudrija baka od đavla." "Eh, pravo se govori da je žensko goro neg vrag." I kao vrhunac, u hrvatskoj priči iz Moravske pomogne baba bez ikakve svoje koristi pijanome lijenčini da se izbavi od vraga, a za nagradu njoj vrag kaže: "Ti si gora neg čert", te je pograbi i odvuče sa sobom.

U legendarnoj pričici sveti Petar je odrubio glave i ženi i vragu, a kad mu Isus naredi da ih vrati na svoja mjesta, Petar stavi u brzini vragu žensku, a ženi vražju glavu. "I zato govoru ženskam da imaju vražju glavu." Ili kao uvod svojoj priči kaže stari Petar Jugović: "Šime, znaš ti po čemu su, zašto su ženske zle?" (Bošković-Stulli 1986:br. 34; 1993:br. 38; Kutleša 1993:419).

Takva opća predodžba o zloj ženi, viđenoj simbolički s vražjom glavom, podloga je svim protuženskim pričama od srednjega vijeka nadalje, o kojima smo govorili. Traju te priče i u novijoj usmenoj tradiciji o opakoj babi spletkarici koja posije mržnju među muža i ženu, što čak ni vragu nije pošlo za rukom. Nekoliko hrvatskih primjera: Strohal 1886:br. 52; Ivanišević 1905:195—196; Smičiklas 1970:br. 6. Posvuda je u tim pričama naglasak na babi goroj od vraga odnesenoj zasluženo u pakao. U Ivaniševićevoj se inačici baba opisuje kao vještica: vrag joj pomogne da scoske kokoši nesu jaja u njezina gnijezda i da maslo od susjedâ prijede k njoj, dok ženi koju namjerava zavaditi s mužem obeća baba da će "učinit, kako ne bi imala više dice" - što je inače tabuirana tema posve izuzetna u narodnim pričama.

Takve vjekovne predodžbe o ženi kao opakom stvorenju pridonijele su golem udio kasnijemu inkvizicijskom progonu vještica, kao i nebrojenim narodnim predajama o vješticama (Bošković-Stulli 1991:124—159).

Vesele šaljive usmene pričice o naivnome mladiću koji prvi put ugleda djevojke te povjeruje da su to "guske" ili "vragovi" (Lang 1914:91, 93; Kutleša 1993:333—334) izviru, kako smo rekli, iz propovijedi o ženi kao izvoru smutnje i zla.

Mnogovjekovna već spomenuta tradicija o psu kao prijatelju i ženi predodređenoj neprijateljici muževoj nije, dakako, mimoišla ni hrvatsko pripovijedanje (Bošković-Stulli 1991:97; 1993:br. 54; Kutleša 1993:441—442). U Kutlešinoj priči iz Imotske krajine, vrlo slično kao drugdje, ošiniti se pas vrati gospodaru i liže mu ruke i noge, dok žena nakon nezasluzene pljuske psuje muža i prokaže kralju opasnu dugo čuvanu tajnu. Time je muž pokazao tko mu je neprijatelj i za nagradu ga kralj imenuje ministrom, uz uputu: "A ženi malo omekšaj leđa pa će utegnuti jezik!"

Taj motiv o ženi kao izvorištu zla, neprijateljici, vražjoj ortakinji, koja se donekle može obuzdati samo "omekšavanjem leđa", proteže se stoljećima u literaturi nabožnoj, zabavnoj i usmenoj tradiciji, pričanoj nerijetko i od samih žena. Je li tim pričama došao kraj?

***

U duhovitoj, gorkoj i grotesknoj storiji filma *Žena-đavo* (režirala Susan Seidelman, glavna uloga Roscanne Barr) supruga u naoko urednome braku s dvoje djece, debela i ne baš privlačna, strpljivo podnosi muževce uvrede i nevjeru sve do jednoga dana... Tada, kad ju je muž u prepirci nazvao "đavolicom", ona to toga časa odista postane te čudesnim,

nadnaravnim smicalicama i podvalama đavolski upropasti muža, njegovu ljubavnicu, obitelj; unese opći kaos kao simboličnu osvetu za poniženja, postavši modernom parodijskom inkarnacijom žene-vraga, izniklom iz fundusa vjekovnih predodžbi.²

NAVEDENA LITERATURA

- Armolušić, Jakov. 1993. *Slava ženska i protivni odgovor Jakova Armolušića Šibenčanina Cvitu šestomu*. Priredili Dunja Fališevac & Stjepan Damjanović. Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić". (Prvo izdanje: Padova 1643.)
- Biblija. *Stari i Novi zavjet*. 1968. Zagreb: Stvarnost.
- Blohm, Anne & Sabine Gieske. 1994. "Überlegungen zur volkskundlichen Frauenforschung - Etappen und Entwicklungen". *Zeitschrift für Volkskunde* 90/II:169–182.
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1968. "Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5/6:303–432.
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1975. "Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača". *Narodna umjetnost* 11/12:5–159.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978. "Usmena književnost". U *Usmena i pučka književnost. Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*, 1. Zagreb: Liber - Mladost, 7–353, 641–651.
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1983. *Šingala-mingala. Usmene pripovijetke*. Zagreb: Znanje.
- Bošković-Stulli, Maja. 1984. *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1986. *Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Pula - Rijeka: Čakavski sabor i drugi (Istra kroz stoljeća 38).
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1988. "Pripovijetke i predaje Dubrovačkog primorja". *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 2:323–369.
- Bošković-Stulli, Maja. 1991. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske - Zavod za istraživanje folkloru [Članci: "Priča o najboljem prijatelju i najgorem dušmaninu"; "Predaje o vješticama i njihovi progoni u Hrvatskoj"].
- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1993. *Žito posred mora. Narodne priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug.

² Ne želeći opteretiti ovaj članak mnoštvom podataka, naveli smo samo nekoliko inačica pojedinih pripovijedaka. Njihov potpuniji pregled čitatelj može naći u citiranim zbirkama autorice ovoga teksta. Ujedno će ondje, kao i u spominjanim znanstvenim raspravama, naći obavijesti o klasifikaciji prema Aarne-Thompsonovu međunarodnom katalogu pripovijedaka.

- Bošković-Stulli, Maja, prir. 1997. *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica hrvatska (Stoljeća hrvatske književnosti, u tisku).
- Bučar, Franjo. 1918. "Narodne pripovijetke (Iz okolice zagrebačke)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 23:247–268.
- Dalmacija. Iz djela *Austro-Ugarska Monarhija. Opisana i ilustrovana. Prievod s njemačkoga*. 1892. Split: Knjižara F. Maršića.
- Dukat, Vladoje. 1919. "Lovrenčićev 'Petrica Kerempuh'". *Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 220:1–29.
- Frenzel, Elisabeth. ²1980. *Motive der Weltliteratur*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Galinec, Franjo. 1936. "Prilozi za motiv 'nesretna i gonjena djevojka' u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 30, 2:1–16.
- Galinec, Franjo. 1940. "Književno porijeklo nekih hrvatskih narodnih pripovijedaka". *Zbornik za narodni život i običaje hrvatskoga naroda* 32, 2:45–72.
- Gezeman, Gerhard. 1968. *Čojstvo i junaštvo starih Crnogoraca*. S nemačkog preveo Radosav Medenica. Cetinje: Obod.
- Harding, Suzen. 1983. "Žene i reči u jednom španskom selu". U *Antropologija žene*. Žarana Papić & Lydia Sklevicky, ur. Beograd: Prosveta, 278–303.
- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica. Narodni život i običaji (Svršetak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 10:181–307.
- Karadžić, Vuk. 1988. *Srpske narodne pripovijetke*. Sabrana dela 3. Miroslav Pantić, prir. Beograd: Prosveta.
- Kekez, Josip. 1989. *Leukorn ili djevojka bez grijeha. Slike i prilike pripovijedane u Hrvata*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Köhler, Ines. 1985. "Frau: Die geschwätzige F." U *Enzyklopädie des Märchens* 5, 1. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 148–159.
- Köhler-Zülch, Ines & Christine Shojaci Kawan, ur. ²1991. *Schneewitchen hat viele Schwestern. Frauengestalten in europäischen Märchen. Beispiele und Kommentare*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn.
- Kutleša, Silvestar. 1993. *Život i običaji u Imočkoj krajini*. Vesna Čulinović-Konstantinović, ur. Imotski: Matica hrvatska. Ogranak Imotski - Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za znanstveni rad u Splitu.
- Lang, Milan. 1914. "Samobor. Narodni život i običaji (Nastavak)". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 19:39–152.
- Lipp, Carola. 1988. "Frauenforschung". U *Grundriss der Volkskunde*. Rolf W. Brednich, ur. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 251–272.
- Maretić, Tomislav. 1902. "Sitniji prilozi". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 7:226–236.
- Matić, Tomo. 1968. "Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti". *Grada za povijest književnosti hrvatske* 29:41–101.

- Moser, Dietz-Rüdiger. 1972. "Schwänke um Pantoffelhelden oder die Suche nach dem Herrn im Haus". *Fabula* 13, 3:205–292.
- Moser-Rath, Elfriede. 1959. "Das streitsüchtige Eheweib. Erzählformen des 17. Jahrhunderts zum Schwanktyp Aa Th 1365". *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 10:40–50.
- Moser-Rath, Elfriede. 1964. *Predigtmärlein der Barockzeit. Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des oberdeutschen Raumes*. Berlin: Walter der Gruyter & Co.
- Moser-Rath, Elfriede. 1978. "Frauenfeindliche Tendenzen im Witz". *Zeitschrift für Volkskunde* 74/1:40–57.
- Moser-Rath, Elfriede. 1981. "Ehefrau. Die widerspenstige", "Eheschwänke und -witze". U *Enzyklopädie des Märchens* 3, 4/5. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 1077–1082, 1095–1107.
- Moser-Rath, Elfriede. 1984. "Lustige Gesellschaft". *Schwank und Witz des 17. und 18. Jahrhunderts in kultur- und sozialgeschichtlichem Kontext*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Moser-Rath, Elfriede. 1985. "Frau". U *Enzyklopädie des Märchens* 5, 1. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 100–137.
- Moser-Rath, Elfriede. 1991. *Dem Kirchenvolk die Leviten gelesen. Alltag im Spiegel süddeutscher Barockpredigten*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Moser-Rath, Elfriede & Regina Wolf. 1977. "Belfagor". U *Enzyklopädie des Märchens* 2, 1/2. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 80–86.
- Papratović, Milena, prir. 1940. "Narodne pripovijetke iz okolice Dakova s komentarima i poredbenim pregledom". *Zbornik za narodni život i običaje hrvatskoga naroda* 32, 2:85–195.
- Petrović, Ivanka. 1977. *Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori*. Zagreb: Staroslavenski institut (Radovi).
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1982. "O ženskoj subkulturi u slavonskoj zadruzi". U *Žena u seoskoj kulturi Panonije. Etnološka tribina. Posebno izdanje*, 33–38.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1984. *Struktura tradicijskog mišljenja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1988. *Etnologija naše svakodnevice*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1995. "Lydia: Potraga za spoznajama koje će uznemiriti naše znanje". *Kruh & ruže* 3:20–22.
- Sklevicky, Lydia. 1996. *Konji, žene, ratovi*. Dunja Rihtman-Auguštin, ur. Zagreb: Ženska infoteka.
- Smičiklas, Marija - s. Irena, prir. 1970. "Narodne umotvorine u đlačkom časopisu 'Vijenac'". *Narodna umjetnost* 7:101–161.
- Stojanović, Mijat. 1879. *Šala i zbilja. Sbirka narodnih pripoviedaka sa tri dodatka*. Senj: H. Luster.

- Stonc, Kay. 1985. "'Macht mit mir, was ihr wollt!' Frauen und Erzählen heute". U *Die Frau im Märchen*. Sigrid Früh & Rainer Wehse, ur. Kassel: Erich Röth Verlag, 164—173, 226—228.
- Strohal, R(udolf), prir. 1886. *Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga I.: Narodne pripoviedke iz sela Stativa*. Rijeka: Tisak P. Battare, trošak sabiratelja.
- Strohal, R(udolf), prir. 1901. *Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga II.: Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskoga*. Karlovac: Tisak P. L. Weiscra, trošak sabiratelja.
- Strohal, R(udolf), prir. 1904. *Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga III.: Narodne pripovijetke iz grada Rijeke, trgovišta Mrkoplja i Ravne Gore, te sela Broda na Kupu i Oštarija*. Karlovac: Tisak M. Fogine, trošak sabiratelja.
- Štefanić, Vjekoslav i suradnici, prir. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Zagreb: Zora - Matica hrvatska (Pet stoljeća hrvatske književnosti 1).
- Uther, Hans-Jörg. 1985. "Frau: Die faule F. wird kuriert". U *Enzyklopädie des Märchens 5, 1*. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 144—148.
- Valjavec, Matija Kračmanov, prir. 1858. *Narodne pripovjedke skupio u i oko Varaždina*. Varaždin: Josip pl. Platzer.
- Weisweiler, Max, prir. 1965. *Arabische Märchen*. Erster Band. Düsseldorf - Köln: Eugen Diederichs Verlag (Die Märchen der Weltliteratur).
- Wunder, Heide. 1987. "Frauen in der Gesellschaft Mitteleuropas im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit (15. bis 18. Jahrhundert)". U *Hexen und Zauberer. Die große Verfolgung- ein europäisches Phänomen in der Steiermark*. Helfried Valentinitich, ur. Graz - Wien: Leykam Verlag, 123—154.
- Würzbach, Natascha. 1985. "Feministische Forschung in Literaturwissenschaft und Volkskunde". U *Die Frau im Märchen*. Sigrid Früh & Rainer Wehse, ur. Kassel: Erich Röth Verlag, 192—214, 229—233.
- Zečević, Divna, prir. 1970. "Usmena kazivanja u okolici Daruvara". *Narodna umjetnost* 7:27—70.
- Zečević, Divna. 1982. *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća*. Osijek: Izdavački centar "Revija".
- Zipes, Jack. 1985. "Der Prinz wird nicht kommen: Feministische Märchen und Kulturkritik in den USA und in England". U *Die Frau im Märchen*. Sigrid Früh & Rainer Wehse, ur. Kassel: Erich Röth Verlag, 174—192, 228—229.

ON MISOGYNOUS STORIES

SUMMARY

The paper shortly deals with the deep roots of anti-women attitudes and with their regional differences. For example, in the cattle-breeding Dinaric regions women were not even allowed to sit at the same table with men (and its relics are shown also today, even in

a statement by a Croatian female minister). Following the path of the discussions of Elfrieda Moser-Rath and other authors, the author shows the literary anti-women tradition since the Middle Ages until Baroque, including Croatian older writings. All of it was later on reflected in oral stories, in which it was partly motivated by the real-life situations.

The paper also discusses so-called women aesthetics, the stories selected by women themselves, and the way women shaped them. The author shows stories that indeed are not anti-women, but advocate a passive and unequal role of women: legends and tales on unjustly persecuted women, on patient female sufferers, and even on women who are intellectually superior to men, but always within the framework of their previously set roles. However, those stories should not be accepted as always identical stereotypes because the female narrators gave their own, very heterogeneous meaning to the same contents.

The author then shows many types of stories on evil women from the international menu: on adulteresses, stubborn or quarrelsome women, talkative women, women worse than the devil himself, and on woman as her husband's enemy in contrast to a faithful dog, etc. The same types of stories on women are discussed on examples of Croatian oral traditions; their sense, expressions, forms and narrators are analyzed together with how it had all influenced the meaning of a story. Women in above mentioned cattle-breeding regions liked telling stories on evil women -- evil just because they contradicted their husbands; or they were teamed in an entirely cruel way. Even cheerful stories on woman who outwitted the devil often end in punishing her not very clear evilness. No matter how witty those stories are, they are at the same time educational, and teach women their permitted behaviour. A characteristic example of this kind of story is the one when a king appoints a man to be his minister and at the same time advises him to "soften the back" of his talkative wife.

The final part mentions the film "Women-devil" (directed by Susan Seidelman, starring Roseanne Barr) as a contemporary example of a chaotic, symbolic woman revenge in a parody incarnation created from the long-lasting perception of women.

(Translated by Sanja Kalapoš)